

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTIFKÁR.

VI. KÖTET. II. SZÁM. 1876.

A MANDSUK
SZERTARTÁSOS KÖNYVE.

BÁLINT GÁBORTÓL.

Ára 10 kr.

BUDAPEST, 1876.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K É Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. Tótfalusi Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Tótfalusi Ivántól. 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetében Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárakája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szezeni Molnár Albert 1574—1833). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Tótfalusi Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárakája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l.	Ára 40 kr.
VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékezés Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tárlozatok Horatius satiráinak magyarozói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
--	--------

A MANDSUK
SZERTARTÁSOS KÖNYVE.

BÁLINT GÁBORTÓL.

BUDAPEST, 1876.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

Budapest, 1876. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában.

A mandzuk szertartásos könyve.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1875. nov. 15-ki ülésén.)

Jelen alkalommal bátorkodom bemutatni egy mandsu nyelven írt érdekes könyvet, melyet nem rég kaptam a mongolországi consuli helyettesnek, mint jó barátomnak, közvetítésével Pekingből. A hat füzetes műnek mandsu czime ez : *Kheszei toktobukha Manduszai vecsere metere kaoli bitkhe.* *) vagy is hű fordításban »A mandzuk istentiszteletének és áldozásának legfőbb parancs folytán szerkesztett törvénykönyve«, mit mi röviden a mandzuk szertartásos könyvének nevezhetünk. Érdekesnek azért lehet e könyvet mondani, mert ez azon vallás szertartását tartalmazza, melyet minden valószínűség szerint az uralaltaji s így fajunkbeli népek közös ősi vallásának tarthatni, s melynek helyes neve : *számán* vallás, mint alább látni fogjuk. Maga a *számán* szó jelenti az istentiszteletet végző személyt, tehát a papot, vagy a papnót. Banzarov orosz mongol alább érintendő művében e szót a mongol *szamoromui* és mandsu *szamarambi* zavarok, keverek, vergődöm igék gyökéből származtatta, mely szerént a *számán* szó oly egyént jelentene, a ki zavart, fölháborodott, őrjöngő állapotban van, a minőben csakugyan jelentkeznek is a számánok, de csak a gonosz szellem kiüzésekor. Azonban ezen származtatás alig fogadható el a következő okokból : Először nincs sem a mongol, sem a mandsu nyelvben, a melynek pedig ezen szót egyenes tulajdonául kell tartanunk, olyan *szam* gyök, a mely a föntebbi értelemmel csak távolról is bírna. A

*) Az ezen fölolvadásban használt mandsu szók mind magyarosan írva és úgy olvasandók.

szamoromai és *szamarambi* igék nézetem szerint már összetett szóból *szam-aghu*, *szam-ō*, vagy *szam-ā*-ből származtak, mely »rendetlent« jelent, s melynek gyöke a *rend*, az együtteség fogalmával bir, a mint a *kham*, *ham* rokon gyök bizonyítja. Másodszor a többi ural-altaji népek nyelvében levő hasonló jelentésű szokat rendesen nem zavarás-t jelentő gyökökből, hanem a »tudni, látni« igéből látjuk származottaknak. Így a többi közt Popov komijosz (szürjen) barátomnak levele szerint a *számán* (jejenleg varázsló)ra náluk a *tödiszj* = (tudós) szó használtatik töd (tud) igékből; a finneknél *tietüjü* szintén csak a *számán*-nal egyértelmű és tudóst jelent. Nálunk székelyeknél a holtak árnyával beszélő s azoktól pénzért hirt-hozó személyeket ellátóknak nevezzük még ma is stb. Ezért én a kérdéses szót legészszerűbbnek látom származtatni magából a mandsu nyelvből és pedig a *szü-* vagy *szam-bi* látok, tudok igéből, nem mintha ez által én is a mandsuk számára valami nagy bölcseségszeretetet akarnék követelni, mint ezt Castrén tette a finnekkal, de mert a dolog természete is úgy kívánja. A ki a számán vallással foglalkozott, bizonyosan tudja, hogy a számán papnak főtisztje nem az őrzöngésben egyedül, de első sorban a látás-tudásban, mely szerint ő látja, tudja, hol, kiben, miben van a bajt okozó szellem, melyet aztán szertartással elűz. Bármiként álljon is a dolog a származtatást illetőleg, elég az hozzá, hogy az európaiak által az oroszok után használt *saman* (schaman) kiejtés ferde, mert e szó valamint az itt bemutatott szertartásos könyvben, úgy a császár irta nagy, mandsu szótárban, de még a tunguz szójárásokban is csak *számán* kiejtéssel használtatik. Az, hogy Kowalewsky mongol szótárában *saman* alakban jó elé, semmit sem bizonyít, mert a megoroszosodott mongolokon kívül ezen szót a többi mongolok nem használják, nem ismerik, lévén nekik tulajdon szavuk, *bü* vagy *bü khun* (bűvész ember) alakban.

A számán vallás, mint a sziberiai műveletlen népeknek az orosz-keresztény, mohammedán és buddha vallások által mármár eltűnően levő vallásáról, főkép az oroszoknál, többen irtak. De arról, mint a műveltebbnek mondható mandsu nép és a kínai mandsu császár nemzeti vallásáról vajmi

kevés ismeretes. Maga Jakinf »Kitaj« (Kina) című terjedelmes és részreghajlatlanul írt művében csak igen röviden, inkább megemlíti, mint ismerteti azt. A már idézett Banzarov orosz mongol »Csornaja Vjera« Fekete (a sárgának nevezett buddhizmussal szemben) vallás, czim alatt a mongolok ősi számán vallásáról orosz nyelven írt értekezésében szintén csak fölemlíti a mandsuk vallását. Azért, úgy hiszem, nem lesz érdektelen, ha az említett könyv bemutatásával annak tartalmát röviden megismertetem s addig is, míg a mandsu mongol számán vallás egész mythológiáját összeszedhetném, egyetmást elmondok a mandsuk vallásából, annyival is inkább, mert ez által Csengery Antal urnak a magyar ősvallásról szóló, nagy becsü tanulmányai csak megerősítést nyernek.

A mű, melyet szerencsés vagyok bemutatni, egyik kínai mandsu császár (Kien-lung) gondoskodása folytán jött létre.

Ez ugyanis belátva azt, hogy az ősi hazából magukkal hozott nemzeti vallás az új hazában egészen más viszonyok között, más égalj behatása alatt, csupán szóbeli hagyomány által mindinkább elferdül, megparancsolá, hogy gyűjtsenek össze az öregektől mindent, a mi az ősi vallásra vonatkozik és foglalják könyvbe. Az összegyűjtés és szerkesztés munkájában a császáron kívül, ki maga az egészet fölülvizsgálta, huszonhét mandsu főúr (*amban* = nagy és mágnás) s köztök több herceg és főkatonai személyiség működött közre. Az ekkint összeállított könyv első füzeté általános résznek nevezhető, a mennyiben a vallásról, illetőleg a szertartásról és áldozati tárgyokról általában szól, az ott használt műszók értelmezése mellett. A második, harmadik és negyedik füzet a rendes és alkalmi szertartásokat, az imákat és énekeket tartalmazza; az ötödik füzet a szertartásnál használt edények és eszközök számát, a hatodik pedig azoknak rajzát és méreteit foglalja magában.

Nagy kár, hogy az általános rész nem ad úgy szólva semmi ismertetést a számán vallásról s így azon ősvizelmekről, kiket tisztelettel illetnek s a kikhez rendes és alkalmi imáikkal fordulnak; csak röviden annyit mond, hogy a

mandsuk régtől fogva tisztelik az eget, mint legfőbb szellemi erőt, az »égura« (*abkai edsen*) vagy »ég khánja« (*abkai khan*) név alatt, továbbá Büddhát, Fő-t és *Guvan mafa-t*, (mely nevekről alább lesz szó); megemlíti, hogy az öregek nem merték kibeszélni, hogy még minő tárgyakat illetnek tisztelettel, de hozzá teszi, hogy a hegy, föld, víz szellemeit tisztelik, az azoktól várható pártfogásért vagy magokban a tárgyakban lévő haszonért hálából. Miután az imákban előforduló számos szellem neveit se e könyv, se a császár írta nagy mandsu-szótár nem ismerteti, mely utóbbi pedig az ég khánján kívül igen sok szellemet megnevez, azt lehet gyanítani, hogy a könyv szerkesztésekor már homályos volt az azokról való ismeret, s így megelégedtek azzal a ténnyel, hogy az imákban befoglaltatnak, vagy lehet, hogy általában ismerteknek tartattak. Ily körülmények között egy tökéletes képet adni a mandsu vallásban szereplő szellemekről lehetetlen mind addig, míg az egész szertartást és imákat a többi szamanizmuséival összehasonlítva nem tanulmányozzuk. Addig is, míg ez megtörténhetnék, előszámlálom az említett nagy mandsu szótár által vagy a névből magából ismert szellemeket.

Az imákban, illetőleg énekekben előforduló szellemek csaknem mindig, mint az ég fiai említettnek, miből azt lehetne következtetni, hogy ezek a másodrangu szellemek. Mind ezek közül a reggeli áldozásnál mondott imákban a legtöbbször fordul elé *csaokhai dsañgin*, a kit neve után hadurnak mondhatunk. Jelvényének látszik lenni a kard, mely a szertartásnál elmaradhatlan; ezt veszi kezébe a papnő, valahányszor boldogságért könyörög. A nyilvessző, melyet a boldogságért való ünnepélyes áldozásnál használnak, szintén az ő jelvénye lehet. Harczias nép, mint a mandsu, kitől is várhatná a szerencsét és boldogságot, mint kardja és nyila után a hadurtól. A *csaokhai dsañgin* után jó *Guvani beisz*, kit a császári családból valók ős szellemének nevezhetünk, míg *Guvani mafa* és *Givoro* a császárok elődeinek szellemei. Az estéli imákban megszólított szellemek már égfiain jelző nélkül állnak névszerint: az égből szállott *Akhuni Nyansi*, a napból kijött *Sireni Nyansi*, a *Nadan* (hét) *daikhun*; a finom *Khijancsu*,

kit jelzőjénél fogva a levegő anyjának tarthatunk; *enduri szeŋgu* vagy *szeŋgu enduri* a »rettenetes szellem«, talán a mennydörgés szelleme. *Uduben beisze, nyokhon taidzi* (égszínkék úr), *bajman dsaŋgin*, *nadan veikhuri* (hét élő), *adu moŋgolo* (nyájjat legeltető) mind oly nevek, melyekről határozottan alig lehet valamit mondani; valószínű, hogy égitestek szellemei, mert a császár írta mandsu szótár emliti, hogy a napot, holdat és csillagokat tisztelik. A szellemidézéskor, mely csak esteli áldozásnál fordul elé, s melyre a mandsu kifejezés elemzésben annyi, mint »tort adok«, (*tui-bumbi*), a számán csengővel és csörgőkkel kezében igen sokat emlegeti a *gni soŋkon*-t (a drága-kőhöz hasonló sólymot). Ennek hívása közben mondja a számán, hogy az asztal meg van terítve, az ajtó be van téve, a tűzhely és fazekak gőze el van nyomva; kéri, hogy szálljon le a trónra vagy a csengőbe stb. *Katun nojan* (asszonyok fejedelme) alkalmasint összefüggésben van az éjszaki mongolok *Bukha nojan* (bika úr) és *Budan Khatun* (kőd? asszony) nevű ős ember párjával, kik az emberi nemet valának hivatva szaporítani. Ezek egy sátorban papirból emberalakokat vagdaltak s míg ők kimentek (hihetőleg lélekért) az új embereket, kik egészen szőrösök valának, a sátorban hagyták a kutya őrizete alatt, mely egészen csupasz volt. A kutya kötelességéről megfeledkezett, nem ügyelt s az ördög a sátoroldal nyílásán bebujván, az új embereket berondította. Midőn nevezett ős emberpár visszatérve látta a történetet, nem tudta mi tevő legyen; vakarókést vettek tehát s hozzáfogtak a rondaság levakarásához, azonban a szőrt is levakarták az új emberekről, kivéve az érzékenyebb részeket. A levakart piszkos szőrrel a kutyát vonták be büntetésül vigyázatlanságáért.

Ismeretesebbek a következő őrszellemek u. m.: *Amba boikhon enduri*, a föld talaj nagyszelleme; *amba dseku enduri* az élelmi szerek nagy szelleme; *abkai bandzibuŋga enduri* minden tenyészet szülője. *Omosi mama* (az unokák nagy anyja) a szerencse és boldogság nőszelleme, ki már az innákban is előfordúl. Ennek jelvénye a fűz (*fodo*), melyet más népek fának sem tartanak; s így egy kissé fölöttlé lehet, hogy a fák közül épen ezt választották a mandzuk tisztelettár-

gyul; azonban ha elgondoljuk, hogy a fűz mily gyorsan nő, szaporodik és terjed, s hogy alacsony voltánál fogva a villám nem igen sujt belé, a szélvész pedig nem könnyen csavarja ki tövéből, nem nehéz igazolnunk e választást. *Szure mama* az okos, belátó nagy mama, a kisdedek őrszellemé, kihez a gyermekek himlőzésekor könyörögnek, disznót és kenyeret áldozván neki. *Vali mama*, a ház vagy háztartás nő szelleme; ennek czérnára fűzött több rongydarabból álló jelvényét az ajtóra akasztják és minden új holmit a házba vitelkor megmutatnak neki, mintegy kijelentvén az által, hogy az új tárgyat őrizetére bízzák.

A *dsun edsen* (tűzhely urának) oltalma alatt áll a tűzhely s így a tűz is. Az udvarra felvigyázó szellem *dukai enduri* (kapu szellemének) képe vagy jelvénye a kapura akasztatik. A helység nemtője *banadzi* (föld és hely anyja) oltalma alatt áll valamely község területe. *Banda mafához*, mint a halászok és vadászok férfi őrszelleméhez könyörögnek jó sikerért az illetők. *Fijekhu mamananak* mint az utak, szorosok és átkelők nő őrszellemének a járó kelők papir és egyéb tárgyakat akasztanak az útszélén, a mely cselekedetet mandsuúl *bászú verimbi* (fizetést adok) kifejezéssel neveznek, s mely tettel említett nőszellemnek pártfogását hiszik megnyerni a veszélyekkel összekötött utazásnál, pl. magas hegyeken átkelésnél. Az évszakok nemtői közül előttem csak a tavaszé *nyengnyeri enduri* ismeretes, kinek tavasz beálltával áldoznak, és pedig csirkéket. Ennek képe vagy jelvénye az év 365 napjának föltüntetésére 3 könyök 6 hüvely és 5 vonal magasságú. Mint közös nemtőt megemlítem még *ilmunk hant* vagyis a túlvilág s így a halál királyát; s végre a rideg tél vagyis (*ferguvecsuke khorongo enduri*) az éjszaka csodás és hatalmas szellemét. A háladatosság érzete adott továbbá eredetet az elhunyt ősök szelleme iránt mutatott tisztelet s kegyeletnek, kiknek mindig ünnepélyesen áldoznak.

A mandzuk, különösen a nép által hitt rettegett gonosz szellemek vagy ördögök (*khutu*) egyrészt a természetnek érthetlen s olykor az emberre vagy az állatra károsan ható jelenségeinek személyesítései mint: *baldsun*, mely éjjeli tűzként jelentkezik, s a mely nem más, mint a bolygó tűz (innen

baldsuní tuva); *jecsen khutu*, mely mint fehér hajú csontváz jár, s melyből szurás vagy vágás által mégis vér foly, ez a szárazságnak személyesítése. *Mañgijan* a náthát és takonykórt okozó ördög, ennek kiüzésekor a pap ugrándozni szokott; a *lobi khutu* éhséget támaszt. *Ekczin* a férfi torzalak személyesítése, míg *alkhudzi mama* a vén és csunya asszonyi ördög, boszorkány. *Busuku* és *jemdzi* a kis gyerekeket és házi állatokat bántja. Másrészt pedig olyanok, melyeket a félelem, képzelődés, roszakarat vagy a jogosság és jogtalanság s így a büntető igazság érzete szült. Ilyenek a hegyekben, a vizekben, erdőkben és ligetekben tanyázó mezei ördögök (*bigani khutu*). A *fadagan* nevű az embert elcsábítja és tévutra vezeti; az *ibagin* a felüött emberekbe buvik s azokat kinozza; *bucselinek* nevezik a hazajáró lelket, mely megjelenésével és beszédével az élőket háborgatja és gyötri. Az *ari* nevezetű ördög, még az eget is megtámadja.

Az ördögök- vagy gonosz szellemeknek, mint ilyeneknek, a mandsuk nem áldoznak és csak annyiban tartoznak a vallás körébe, hogy ezek exorcizálására vallásos szertartást használ a száman.— Azonban a mandsuk a közép birodalom meghódítása után (vagy talán még előbb is, mint e könyv mondja) érintkezésbe jöven a buddhaisták- és foistákkal, az előbbiektől átvették ősi vallásuk tág körébe Buddhának, mint a nyugat fölséges vallástanítójának és az ő követőjének, Fónak tiszteletét; s ezt annyival is inkább tehették, mert a mint tudva van, a kínai mandsú császár követi minden alattvalójának vallását, kivéve a zsidó, keresztyén és mohammedán vallásokat. Hogy az ég fia épen ezen tisztábbnak és szentebbnek tartott vallásokat nem követi, az onnan van, mert ezek fanatikusok és türelmetlenek; egyiköknek követése a többiét teljesen kizárja. Ha pl. az ég fia a zsidó vallást akarná követni, akkor minden többit megkellene tagadnia; hasonlóra kényszerítené a keresztyén vallás bármely felekezete, valamint a mohammedán vallás is, a mi pedig az ég fiának lelkiismeretével össze nem férő dolog.

A mandsu vallásos tisztelet tárgyainak ezen rövid ismertetése után elmondom röviden a tisztelet mibenlétét is a bemutatott könyv alapján. A mandsuk vallásos tisztelete, melylyel csak a jó szellemeket illetik, áll zenével összekötött

áldozási szertartásokból, imákból és áldomásból, azaz a föl-áldozott és megehető tárgyaknak ott helyben elköltéséből. A zene áll három hurú mandolinból és négy hurú gitár-féle lantból, nagy és kisebb dobból, csürgetyűből és tenyérrel tapsolásból. A szertartást végző személy, vagyis a pap legalább a császári és az azzal rokonságban álló családoknál csakis nő lehet, s a mondott családok áldozásához mindig az alsóbb hivatalnokoknak oly feleségei közül választják a számánt, a kik ilyen minőségben ismeretesek. A köz mandsuknál, kik jobbára otthon saját házukban áldoznak, lehet a pap akár férfi akár nő, azonban maga a házi gazda is végezheti az áldozást pap nélkül. A rendes istentiszteletnél csak egy száman szokott működni és pedig a reggeli áldozásnál minden különös öltöny nélkül; az esteli áldozásnál, mikor a szellemeket lakomára hívja, már száman kötényt és csengő övet köt, dobot, csengettyüt és botra kötött apró csengőket használ.

Az áldozásnál, mely lehet rendes vagy alkalmi, ősi földjükn, a hol vad bőségben volt és van, a mandsuk rendszeren egy sebű, tehát hibátlan fris vadat áldoztak és áldoznak; míg második hazájokban a közép-birodalomban fris vadat vagy épen nem, vagy csak nehezen lehetővé kapni, a csirke, fiatal liba, hal, fáczán és disznó az ünnepélyes áldozat tárgya. Rendszeren pedig a föld terményének, mint gyümölcs, gabna, főzelék és zöldségnek javát és zsengejét szokták áldozatul hozni. Itálul a rendes áldozásnál vizet használnak, alkalmi áldozatoknál bort, a köz mandsuk pedig bizonyos túske-bogyóból főzött pálinkát. Naponkénti istentisztelet csak a császári család kápolnájában szokott tartatni, a hol mindig két disznót áldoznak, ha az illető napon nem volna tilos élő lényt ölni meg. Rendes, de ünnepélyes istentisztelet az ujévi, a tavaszi, nyári és őszi. A tavaszínál csirkét, a nyárinál fiatal libát, az őszinél ponty halat áldoznak.

A téli istentiszteletnél rendszeren fáczán az áldozat tárgya. Tavasszal és őszzel a ló és egyéb marha jó tenyészetért a császári családban két disznót áldoznak. őszzel pedig, különösen a mezei gazdák a behordás vagy takarodás után uj kenyeret sütnek s a csürben, a hol a gabonát megszentelik, hálaáldozati tárgyúl azt használják.

Alkalmi istentiszteletet tartanak tavasszal vagy nyár kezdetén a gabona növésekor, ha féreg bántja azt, vagy szárazság uralkodik. Ilyenkor a mezőre kenyeret és főtt rizst vivén, ott áldoznak. A boldogság és szerencseért való könyörgésnél pontyhal és édes bor, a gyermekek himlőzésekor pedig disznó és kenyér az áldozati tárgy. Végre áldozni szoktak minden örvendetes eset vagy fontos ügy alkalmával, mint pl. gyermekszületésnél vagy házasságnál, a midőn is a völegény házából hozott áldozati tárgygyal a menyasszony házában áldoznak.

Hogy az áldozati szertartásról is fogalmunk lehessen, a lehető hű fordításban s így, meglehet, egy kissé száraz alakban elmondom a *kun-niŋ-guŋ*, vagyis a császári család kápolnájában naponként tartatni szokott reggeli disznóáldozat szertartását úgy, a mint e bemutatott könyv második füzetében áll.

Midőn a nevezett templomban reggeli istentiszteletet akarnak tartani, legelőbb is a templom nyugati közfalához erősített két karfa végére egy vörös virágokkal kivarrt sárga selyem függönyt akasztanak, azon sárga pamutból serített zsineg segítségével, melyet a függöny korczába szoktak húzni. A függönyt tartó, piros fénymázos karfák három szögét képeznek s a faltól vízszintesen kiálló karjának végén sárkányfej van kifaragva, s aranyos papírral bevonva. A függöny két szélére lelógólag olyan papir-pénzeket akasztanak, melyeket négyszeresen összehajtott két ív papírból vágta ki. Azután Buddha aranyos szobrának aranyos papírral bevont kis sátrát állványával együtt a templom déli oldalához állítván, a sátorka ajtaját kinyitják. A mondott függönyre első sorban akasztják Fő képét, második sorba pedig *Guvan mafa*, (Guvan ōs) szellemnek képét. Az istentiszteletet a templom emeltebb terén és pedig keletre fordulva végzik s ezért az emeltebb térre tesznek két piros fénymázos nagy, de alacsony asztalt, erre három füstölő csészét, három ivó csésze tiszta vizet, továbbá tészta süteményt, melyet tíz részre osztanak. Kilencz tálczát ilyen süteménnyel a mondott asztalra, egyet pedig az asztal alá az éjszaki oldalra tesznek. A templom emelkedettebb része elé terítnek egy sárga virágos piros színű nemezt, a melyre teszik azon kis és alacsony asztalfélét, melyre a számán nő leborúlni szokott. Az áldozati tár-

gyak felügyelői a közép térre, hol különben a főző tűzhely szokott lenni, két ív, fénymázos koreai papirt terítenek azon célból, hogy azokra nyugati irányba egy-egy ónozott felső lapú piros fénymázos nagy asztalt tehessenek. Ezután a füstölő szernagy füstölő szert gyújt; az áldozati tárgyak felügyelői pedig a szolgálkkal együtt áldozatra szánt két disznót hoznak elé s azokat a templom ajtaja előtt fejükkel éjszakra fordítva leteszik. Erre a három és négy hurú lantot pengető két éléstári felügyelő, az éléstári mandarinnal, s a nyolcz éléstári szolga két fő-felügyelővel együtt előlép s a lantosok elől, utánok pedig a többi tiz két sorba keletre fordúlva, keresztbe tett lábakkal leulván, elkezdik a lantokat pengetni, a csörgöket csörgetni; az éléstári mandsuk pedig féltérdre ereszkedve, kézzel tapsolnak. A füstölő szernagy az áldozásnál használt kardot átadja a papnőnek, ki azt elvéve, előre lép és az összes éléstári személyzet zenéje közt egyszer leborúl; midőn fölkel, az összes éléstári személyzet szünetel. A papnő karddal kezében háromszor boldogságért imádkozik és egyszer éneklő hangon a következő imát mondja el: »Égnek fiai, Buddha és Fő, ti fölséges tanítók, hadúr és *Gwani beisze!* ezen és ezen évben született csekély egyéniségért (itt megnevezik az illető születés évét) áldozunk. Környeztetek fejtét, szálljatok le vállára, multját földjétek el, jövőjét vegyétek pártfogástokba; halmozzátok el örömmel és jóval. Engedjétek fejének haját megőszülni, fogait megsárgulni! Adjatok sok évet, számos esztendőt, hosszú kort, számtalan ivadékot (terjedelmes törzsöt). Ó szellemek őriztetek, ti pedig őseinek szellemei védjétek, hogy sok évet érjen!« A karddal való imádkozásnál az éléstári személyzet szintén szünetel. Miután ily módon a papnő háromszor énekelve és kilencszer karddal kezében könyörgést tartott, letérdel és egyszer leborúl. Fölkelvén, karddal kezében ismét imádkozik, ennek végeztével pedig visszaadja a kardot a füstölő szernagynak. A lantosok és csörgetyűsek mindnyájan fölkelnek és oldalra állnak. Ha a császár maga is részt vesz az istentiszteleten, akkor a füstölő szernagy a papnő térdeplőjét éjszak-felé fordítja, a császár leveszi fővegét és a reggeli áldozó oltár elé lépén, a közép téren keletre fordulva megáll, s mihelyt a

papnő letérdelt, a császár maga is letérdel s ily helyzetben marad mind addig, míg a papnő elvégzi a főntebbi imát. Ekkor a császár földre hajolva egyszer, hódolatát nyilvánítja, azután pedig fölkel és visszatér helyére. A papnő leborúl, fölkel és imára összeteszi kezét. Hogyha a császárné is részt vesz az istentiszteleten, akkor a császár a déli oldalon a császárné pedig a nyugati oldalon teszi meg a hódolatnyilvánítást, mely alkalommal az éléstári mandarin minden éléstári férfi személyt kiharancsol a templomból, a hol csak az éléstári nőszemélyek és heréltek maradnak. Ha pedig a császár és császárné nem vesz részt az istentiszteleten, akkor a papnő leborúlva hódol, mire a füstölő szernagy a Buddha és Fő elé áldozatul tett két csésze tiszta vizet elveszi és Buddha kis sátrának ajtaját beteszi; Fő képét összehajtja s a sárga fénymázos fa-tokba teszi. Az éléstár felügyelői pedig Buddha kis sátrát a két füstölő csészével együtt kiviszik s a kun-niü-guñ nyugati termében lévő nagy sátorba teszik, melynek elebe jő a két füstölő csésze; a kis sátor állványát pedig visszaviszik rendes helyére. A függönyt, melyről Fő képét már levették, egy kissé délfele huzván, *Guwan mafa* (Guvan ős) szellem képét egészen a középre huzzák, az áldozatkép elebe tett tiszta vizet és füstölő csészét szintén a középre teszik, hogy a nevezett kép előtt legyenek. A lantosok és csörgetyűsök mindnyájan visszaülnek előbbi helyökre. A füstölő szer körüli nők a nemezt háromszorosan összehajtván, a terem emeltebb részéhez közel leterítik. A füstölő szernagy pedig egy ivó csészét és egy tálat ad át a papnőnek, mire az éléstári szolgák az ajtó előtt levő disznók egyikét behozzák és az emeltebb tér alatt nyugatra fordított fejjel leteszik. Az éléstár körüli mandsuk egyike féltérdre ereszkedve, a disznót lenyomva tartja. Erre az éléstári mandarin s a többi szolgák, a főpalotai őr, meg a közfölvigyázók rákezdik a zenét, ki lanttal, ki csörgetyűvel, ki pedig tenyerével működven közre. A papnő pedig a mondott nemezre nyugat-dél irányban ferdén térdelve, az ivó csészét és tálat egyszer fölemeli, azaz följajánlja, miközben az éléstári személyzet rendszeren elhallgat. Miután a papnő elvégezte a följajánlást és ezen imát »Ég fia, hadak ura! Guwani beiszó! fogadjátok kedvesen és örömmel

azon áldozatot, melyet ezen s ezen évben született csekély egyéniségért ezennel nektek hozunk« a két csészében lévő tiszta vizet az egyik csészébe önti, az éléstári mandsu pedig a disznónak fülét széthuzván, a papnő vízzel bele fecskendez. A csészét és tálat a füstölő szernagynak visszaadván, egyszer leborulva hódol, mire a zene megszűnik. Az éléstári mandsu a disznót farkánál fogva fejjel keletre fordítja, mire az éléstári szolgálk azt fölveszik s az önnal bevont fölső lapú nagy asztalra hosszant teszik.

Ezután a füstölő szernagy a csészét és tálat ismét átadja a papnőnek, ki a második behozott disznónak is fülébe az előbbi szertartás végzése után lant és csörgettyü hangok közt vizet fecskendez és mintán egyszer leborulva hódolt, fölkel és odahagyja a termet; hasonlókép a zenészek is eltávoznak. A két disznót az önnal bevont két asztalra fejjel nyugat felé oldalt fektetvén, megölik. A két asztal körül két éléstári nő ezüsttel bélelt medenczébe fogja föl a vért. A füstölő szer körüli asszonyok pedig fölveszik a nemezt és a piros fénymázos hosszú, magas asztalt a terem nyugati emeltebb része elé teszik. A fölfogott vért a nevezett edényben a magas asztalra teszik, melyről ekkor elszedik az áldozati tészta-süteményt. Miután a disznók egészen kiadták párájokat, az éléstári szolgálk azokat, az asztal jobb végét délre fordítván, leforrázzák, megmelyesztik és felbontják. A feldarabolt húst főzés végett fazekakba rakják. Azonban a disznók fejét, lábait és farkát nem forrázzák le, hanem megperzselik és megvakarják s úgy teszik a nagy főző fazékba. A belső részeket az ónozott bel-sejü medenczeteknöbe tévén, elviszik ki egy más házba, s csak miután ott teljesen megtisztították, hozzák vissza az áldozó-terembe. Itt a véres medenczét a földre teszik s egy éléstári mandsu a nagy asztal előtt féltérdre ereszkedve, megtölti a beleket vérrel. A véres hurkákat és gömböczőket szintén megfőzik. Az éléstári szolgálk a bőrt egy e célra való medenczébe teszik, a két nagy disznó-ölő asztalt s az alájok terítve volt fénymázos, széles koreai papírt kiviszik. Az epét s a láb körmeit a piros fénymázos kis fa-csészébe rakván, az emeltebb téren levő nagy, de törpe asztalnak éjszakai oldalára teszik. Miután a hús megfőtt, abból egy csészére valót fölvgadálnak

és egy villa gyanánt használt pár vesszőcskével együtt a mondott törpe asztal közepére teszik, mint áldozati ételt. A két disznó többi húsát két ezüsttel bélelt medenczébe rakják és pedig úgy, hogy a sonkák és sódarok a teknő négy szögletébe, az előrész a teknő előrészébe, a hátsó rész a teknő másik végébe, az oldalosok pedig a teknő két oldalába jöjjenek. Legfelül teszik a fejeket. Az ormányokra teszik a lépeket és az egész hájat — s így a két teknő húst az oltár felé fordítva, a hosszú és magas asztalra teszik. Ezután a füstölő szernagy füstölőt gyújt. A füstölőszer körüli asszonyok pedig a sárga virágú vörös nemezt leterítvén, a papnő térdeplő asztalát reá teszik. Az egyik füstölő szernagy vesz egy nagy csésze tiszta vizet, a másik szernagy pedig egy üres nagy csészét s ezzel előlépve megállnak, mire a papnő is előlép és letérdel. A füstölő szernagy átad a papnőnek egy ivó csészét és egy tálat. A papnő veszi a tiszta vizet és háromszor fölajánlja. E fölajánlásnál a lantos, csörgetyüs és kézzel tapsoló személyzet ugyanoly módon ül, mint föntebb mondók. A papnő minden fölajánlásnál a tiszta vizet az üres csészébe önti. Az újra töltött nagy csészből az új tiszta vizet, két csészére osztva azt, fölajánlja. A fölajánláskor az éléstári személyzet nyugodtan marad. A háromszori fölajánlás után a papnő a csészét és tálat visszaadja a füstölő szernagynak, egyszer leborúl, és fölállva kezét imára kulcsolja össze. A zene megszűnik és a zenészek odahagyják a termet. A papnő pedig letérdel és következőleg imádkozik: »Égnek fiai, hadúr! Guwani beisze! Az ezen és ezen évben született csekély egyéniségért áldozunk. Környezétek fejét, szálljatok le vállára; földjétek el multját, vegyétek gondotok alá jövőjét; halmozzátok el jóval és örömmel; engedjétek haját megöszülni, fogait megsárgulni; adjatok sok évet, számos esztendőt, hosszú kort, számos ivadékkal áldjátok meg; ó szellemek őrizzétek, elődei szellemei védjétek, hogy sok évig éljen!« — A császár és császárné hódolása a föntebbi módon történik, s miután a hús előtt hódoltak, az áldozatúl tett húst elszedik és tálakra rakván — a hosszú asztal előrészére sorba leteszik. Vagy eszik a császár és császárné, vagy pedig a hercegek, illetőleg alkirályok és országnagyok eszik meg a húst, úgy, a mint a parancs hang-

zik. Olyankor, midőn a császár húst nem eszik, a sor szerinti országnagyokat és kormányzókat hívják meg a hús elköltésére. Étkezés után az éléstári felügyelők a bőröket és csontokat kiviszik, és pedig a bőröket a hájakkal együtt a konyhába; a csontokat, epéket és lábkörmöket az éléstári mandarin valamely tiszta helyen megégetvén, a hamvát a folyóba szórja. A függönyt levéve, összehajtják. A rajta volt papírpénzeket pedig egy koreai papir zsákba meggyűjtvén, ó év napján a Tañsze nevű templomba viszik és az ott fölfüggesztve volt papirokkal és diszfákkal együtt megégetik. *Guvan mafa* képét szintén levéve, tokjába teszik. Ezt, valamint Buddha kis sátrát, Fő képét, a két füstölő csészét, a nyugati teremből hozzák; Buddha kis sátrát rendes állványára helyezik, Fő és *Guvan mafa* szellemek képét a terem nyugati közfala mellett álló piros fénymázos, virágos és fiókos asztalra teszik, a három füstölő csészét is, csakhogy ezeket a keleti oldalra.

Végre bezárom ezen untató szertartást azon jellemző imával, melylyel a csecsemők boldogságaért tartott ünnepélyes áldozáskor *omosi mamá*hoz könyörög a számán nő, és pedig a templom ajtaja elé állított fűzhez fordulva, mely egy különféle selyem darabkákkal beaggatott tarka zsinég által az oltárral mintegy összeköttetésben van. Imádkozás közben a számán nő nyilat tart kezében. Az ima maga így hangzik:

»Deli fűz jelvényű *Omosi mama!* azon és azon évben született kisdédért ünnepélyesen áldozunk. Deli fűzet állítottunk, tarka zsinéget húztunk, nyilat tollaztunk és úgy könyörögünk neked. Az akkor és akkor született kisdédet szánd meg! vedd kegyedbe, a bokros szerencsét add halántékára, boldogságot küldj mellére; ezer boldogsággal halmozd el; a kilencz boldogságot engedd megérnie; a nyolcz boldogságot egészítsd ki; övezd boldogsággal. Ó szellemek őrizzétek, ti pedig őseinek árnyai védjétek. Fejét környezétek; szálljatok le vállaira; multját földjétek el, jövőjét vegyétek gondotokba; örömmel és jóval tetézzétek; arasz számra növeszszétek; válját szélessé tegyétek; végtagjait növeszszétek; változtassátok a megevett ételt izmokká, a mit iszik, velővé; falatját tegyétek izletessé; piros arczát növeljétek; adjatok neki hosszú kort, mély alapot, és élteszétek sokáig!«

	Ára
II. Szám. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekinte tel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kun Gézal. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak műve ése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.
VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférjak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	15 kr.
VII. Szám. Az új szókőről. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly r. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.
VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l.	80 kr.

VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd 1. tagtól. 1876. 15 l.	10 kr.
IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor 1. tagtól 1876. 97. l.	60 kr.
X. Szám. Bérczy Károly emlékezete. Arany László 1. tagtól	10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól.	10 kr.
---	--------

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv műveltárók. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálatja,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia 1. tagja.

TARTALOM:

Bévezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. —
IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.